

УДК 37.014.522

Попович В. М.
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
Запорізький Національний Технічний Університет
(Україна, Запоріжжя), popovic.vasil@rambler.ru

ПРАВОСЛАВНА ДУХОВНА (БОГОСЛОВСЬКА) ОСВІТА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ

Розглянуто організаційні та інституційні аспекти православної духовної (богословської) освіти в Україні. Наведені результати контент-аналізу наукових матеріалів провідних українських релігієзнавців, статей, офіційних повідомлень, інтерв'ю священнослужителів і керівників Української Православної Церкви Московського і Київського патріархатів (УПЦ МП і УПЦ КП).

Ключові слова: богословська освіта, православна освіта, православна богословська (духовна) освіта, контент-аналіз.

Інтенсивний розвиток релігійно-церковної сфери, що був покликаний до життя демократичними перетвореннями в Україні на початку 90-х років, посприяв швидкому кількісному зростанню закладів духовної освіти. Православна освіта в минулому була суттєвим компонентом формування духовності українського народу. Здавен українці дивували іноземних мандрівників своєю освіченістю, культурністю і релігійністю. Багатотисячолетня традиція православного виховання, штучно перервана в 1917 році, робить перші кроки у своєму відродженні, зустрічаючись з безліччю проблем. Переживаючи процес свого становлення, православна освіта в сучасній Україні характеризується рядом специфічних ознак, проблем і тенденцій. Перш за все постає проблема специфіки духовної освіти, її відмінності від інших форм навчання. Дискусійними є питання про об'єкт і суб'єкт виховання, про її направленість і наповненість в секулярному суспільстві. Все це конкретизується через вирішення проблеми змісту, форм і структури духовної освіти, що забезпечить якість навчання, визначений всією православною спільнотою рівень підготовлених кадрів.

Теоретичні і практичні аспекти православної освіти представлені сьогодні в таких тематичних напрямках: історичний аспект православної освіти (О. Токарева, В. Пашенко, М. Талалай, Д. Поспеловский, Г. Степаненко, В. Липинський, С. Мешкова, В. Денисенко, М. Раїна та ін.); проблеми православної богословської освіти (митрополит Іларіон (Г. Алфєє), архієпископ Антоній (І. Паканіч), П. Балог, Архімандрит Віктор (Бедь), В. Липинский, Л. Рощина, Ю. Кальниш, А. Кислий, О. Панасенко); православна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку (А. Кислий, А. Панасенко, М. Раїна, М. Лагодич, А. Колодний, О. Рогова, М. Закович, І. Метлік, Л. Рощина, постанови, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, звіти Міністерства культури України); проблема взаємодії духовної і світської освіти (А. Колодний, О. Василец, М. Бабій, Г. Алфєє, І. Паканіч, С. Здіорук, В. Єленський, В. Докаш, Л. Филипович, А. Юраш, М. Закович, П. Яроцький постанови, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, звіти Міністерства культури України).

Мета дослідження – на основі результатів контент-аналізу наукових матеріалів провідних українських релігієзнавців, статей, офіційних повідомлень, інтерв'ю священнослужителів і керівників Української

Православної Церкви Московського і Київського патріархатів (УПЦ МП і УПЦ КП) систематизувати проблеми сучасної православної богословської освіти.

В сучасній релігієзнавчій науці виділяють такі поняття, пов'язані із православною освітою, як релігійна освіта, духовна освіта, професійна релігійна освіта, богословська освіта. Так, М. Лагодич вважає, що релігійна освіта це, насамперед, діяльність, здійснювана професійно підготовленими особами (священнослужителями, релігійними педагогами), по передачі релігійних доктрин, досвіду, почуттів, богослужбової практики, а також по підготовці педагогічних кадрів. Серед найбільш важливих функцій, властивих конфесійній освіті з урахуванням її специфіки, можна виокремити наступні: 1) відтворення у конфесіях як рядових віруючих, так і священнослужителів, а внаслідок цього – і релігії в цілому; 2) залучення за допомогою освіти і виховання віруючих до складу тієї або іншої конфесії; 3) соціалізація особистості віруючого протягом усього його життя; формування і розвиток духовно-моральної культури віруючих, вплив на культуру нерелігійних людей, насамперед – їхні морально-патріотичні позиції. Реалізація цих функцій відбувається у рамках Церкви і родини” [3]. Таким чином дослідник цілком ототожнює релігійну освіту з конфесійною.

В даному дослідженні приділяється увага, насамперед, конфесійній просвітній освіті – православній богословській. В професійній православній освіті виділяються: початкова професійна освіта (духовні училища), середня професійна освіта (дається в духовних семінаріях – духовних навчальних закладах з чотирирічним (і більш) терміном навчання, які готують парафіяльних священнослужителів) та вища богословська освіта (отримується у богословських інститутах та духовних академіях – вищих навчальних закладах, які готують священнослужителів, науковців і викладачів духовних навчальних закладів. Наявність вищої богословської освіти надає можливість захищати дисертації й одержувати науковий ступінь).

Згідно “Концепції вищої духовної освіти Української Православної Церкви” основним завданням системи вищої духовної освіти Української Православної Церкви є забезпечення необхідного рівня підготовки кандидатів для пастирського служіння, богословів та фахівців інших форм церковного служіння, а також створення умов для суспільного визнання значимості вищої духовної освіти і соціальної інтеграції випускників вищих духовних навчальних закладів. Вирішення поставленого завдання забезпечується, зокрема, розробкою принципів сумісності системи вищої духовної освіти з вітчизняною світською системою вищої освіти, а також з закордонними системами богословської освіти [4].

До структури вищої духовної освіти Української Православної Церкви входять навчальні заклади таких типів: духовне училище, духовна семінарія, духовна академія та інші вищі навчальні заклади або їх структурні підрозділи, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом та спеціальністю “Православне богослов'я” та фахівців з інших форм церковної діяльності. В Українській Православній Церкві існує дворівнева система наукових ступенів – кандидата та

доктора наук в галузі православного богослов'я. Діяльність та управління навчальними закладами в системі вищої духовної освіти Української Православної Церкви регулюються Статутом про управління Української Православної Церкви, рішеннями Священного Синоду Української Православної Церкви, розпорядженнями Предстоятеля Української Православної Церкви, статутами (положеннями) вищих навчальних закладів, закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” та іншими державними нормативно-правовими актами, які відносяться до сфери духовної освіти і науки. Навчальна діяльність у вищих духовних навчальних закладах передбачає засвоєння освітніх стандартів вищої духовної освіти, затверджених Священним Синодом Української Православної Церкви за поданням Учебного комітету [1].

Разом з цим, провідні науковці – фахівці з дослідження православної освіти в Україні і священнослужителі Української Православної Церкви визнають певне коло проблем, пов'язаних із розвитком системи духовної освіти в сучасному секуляризованому суспільстві, процесів і викликів глобалізації, модернізації церковно-релігійних відносин. Так, Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканіч) зауважує: “Завдання системи духовної освіти – готувати людей до того, щоб вони могли здійснювати різноманітне церковне служіння. І в цьому – значення духовних шкіл в житті Церкви. Саме характер церковного життя визначає, які необхідні реформи і в чому повинен полягати зміст освіти. У духовних навчальних закладах підготовка студентів вже сьогодні здійснюється в контексті тих завдань, які завтра стоять перед Православною Церквою. Виклики сучасної епохи стимулюють Церкву освоювати нові методи проповіді, нові способи місії, нові простори комунікації. Священнослужитель повинен володіти здатністю давати богословську оцінку найгострішим проблемам сучасності, навіть тим, які безпосередньо не пов'язані з церковним життям. Дуже важливо, щоб наші випускники могли принести користь суспільству, використовуючи знання, які одержують в духовних навчальних закладах. Проте на практиці виявляється, що невизнання державою дипломів і результатів духовної освіти стає перешкодою для служіння випускників духовних семінарій і академій нашому суспільству. Не один рік пішов на те, щоб забезпечити студентам духовних шкіл ті ж права, які є у студентів світських вузів. Разом з тим, перед Церквою стоїть завдання зберегти самобутність православної духовної освіти, суть якої не тільки в інтелектуальному, але і духовному розвитку особи майбутніх священнослужителів” [5].

Для вивчення актуальних проблем православної богословської освіти було застосовано метод контент-аналізу наукових матеріалів провідних українських релігієзнавців, статей, офіційних повідомлень, інтерв'ю священнослужителів і керівників Української православної церкви Московського і Київського патріархатів (УПЦ МП і УПЦ КП), виходячи з того, що контент-аналіз – метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення або виміру фактів і тенденцій, відображених у цих документах, і, що важливо, особливості контент-аналізу полягає в тому, що

він вивчає документи в їхньому соціальному контексті [2]. Дослідження проводилося в 2 етапи.

Етап 1. Розглянуто 156 наукових і богословських робіт різної спрямованості: автореферати кандидатських і докторських дисертацій з проблеми релігійної, духовної і православної освіти (1998–2012 рр.); наукові статті в спеціалізованих виданнях України (“Українське релігієзнавство”, “Мультиверсум” тощо); публікації богословів і священнослужителів християнських церков різних конфесій (УПЦ МП, УПЦ КП, УГКЦ); матеріали законодавчо-нормативної бази за темою взаємодії Церкви і Держави (особливо у сфері освіти); публікації російських учених і богословів РПЦ (статті, автореферати дисертацій, виступи, доповіді). Результати представлено на рис. 1.

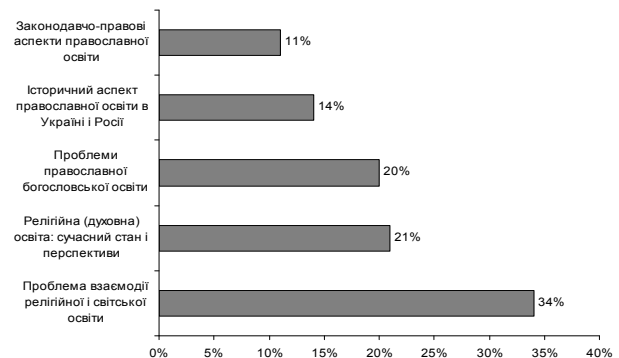

Рис. 1. Тематичні напрями досліджень православної освіти

Основні напрями досліджень і розробок з проблеми “Православна, релігійна богословська освіта”.

1. Проблема взаємодії релігійної і світської освіти (34% всіх матеріалів) (А. Колодний, О. Василец, М. Бабій, Г. Алфєєв, І. Паканіч, С. Здіорук, В. Еленський, В. Докаш, Л. Філліповіч, А. Юраш, М. Закович, П. Яроцкий і т.д.):

– взаємопроникнення духовної і світської вищої освіти (введення спеціальності “теологія”; інституціоналізація системи духовно-світської освіти; приведення духовної освіти у відповідність державним стандартам – визнання дипломів, вчених ступенів; модернізація навчальних програм в духовних і світських навчальних закладах; аналіз досвіду створення інноваційних навчальних закладів – “УУБА і КАУ”, католицьких і протестанських навчальних закладів; розвиток інституцій наукового вивчення релігії в структурі класичного університету);

– аналіз європейського досвіду взаємодії релігійної і світської вищої освіти (нормативно-правовий і інституційний аспекти; досвід функціонування європейських християнських університетів і факультетів; філософські підстави розвитку духовно-світської освіти);

– дискусійні питання введення в структуру державної системи середньої освіти дисциплін “Основи християнської етики”, “Етики Віри” тощо (проблема дотримання принципу відділення школи від Церкви, принцип секулярного плюралізму і свободи совісті; міжконфесійні труднощі введення християнської етики в шкільну освіту; проблема переходу Етики в катехізацію; проблема змісту, навчальних планів

дисципліни, кадрів; аналіз європейського досвіду введення релігійної освіти в школу і т.д.);

– проблема розділення релігійної і релігієзнавчої освіти (аргументування за введення в систему освіти релігієзнавчих дисциплін);

– соціологічні і соціально–психологічні дослідження проблеми взаємодії духовної і світської освіти (предмети дослідження: релігійність в українському суспільстві; конфесійний склад; регіональні особливості; сенси, цінності, життєві ідеали, відношення до християнських традицій; світоглядні уявлення; ставлення до введення в шкільну програму дисциплін християнської етики).

2. Релігійна (духовна) освіта: сучасний стан і перспективи (21%) (І. Ісеченко, А. Кислий, А. Панасенко, М. Разіна, М. Лагодич, А. Колодний, О. Рогова, М. Закович, І. Метлік, Л. Рощіна і ін.): професійна і непрофесійна православна освіта (функції, зміст, організаційна структура); інституційний аспект православної освіти; проблема православної освіти в умовах поліконфесійності українського суспільства; православна освіта як чинник відродження і формування духовності українського суспільства, її вплив на соціальні структури і цінності; проблема розділення релігійної (конфесійної) і релігієзнавчої (поліконфесійної) освіти.

3. Проблеми православної богословської освіти (20%) (Митрополит Іларіон (Г. Алфеев), Архієпископ Антоній (І. Паканич), П. Балог, Архімандрит Віктор (Бедь), В. Ліпінській, Л. Рощіна, Ю. Кальніш, А. Кислий, О. Панасенко і ін.): проблеми і завдання православної духовної школи; реформування форми і змісту учбового процесу в духовних школах; проблеми догматичного богослов'я; духовні навчальні заклади і Болонський процес, стандартизація духовної освіти; розвиток системи приватних навчальних закладів християнських конфесій, розвиток системи православних приходських недільних шкіл.

4. Історичний аспект православної освіти в Україні і Росії (14%) (Е. Токарева, В. Пашенко, М. Талалай, Д. Поспеловській, Г. Степаненко, В. Ліпінській, С. Мешкова, В. Денісенко, М. Разіна і ін.): виникнення, розвиток системи духовної освіти; аналіз регіональних особливостей духовної освіти в Х–XX століттях; виникнення і розвиток системи вокресних шкіл.

5. Законодавчо–правові аспекти православної освіти (11%) (О. Панасенко, М. Бабій, А. Колодний, М. Лагодич, І. Лаухина, Р. Крижановській, В. Еленській та ін.): проблема в площині принципу відділення Церкви від Держави, суперечність конституційним нормам; аналіз європейського досвіду взаємодії релігійної і світської освіти (нормативно–правовий аспект); проблема дотримання принципу свободи совісті; міжконфесійна взаємодія у сфері релігійної освіти.

Етап 2. Контент–аналіз тематичних матеріалів з православної богословської освіти (постанови соборів, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, виступи, доклади, інтерв'ю Предстоятелів УПЦ МП і УПЦ КП, священнослужителів). В ході дослідження було опрацьовано 56 джерел і матеріалів, пов'язаних із православною освітою в Україні 2001–2013 років. В результаті було виділено 5 категорій із системою показників.

1. Взаємодія духовної і світської освіти. Показники: проблема визнання державою дипломів і наукових ступенів вищих духовних навчальних закладів; акредитація спеціальностей і духовних ВНЗ; нормативно–правове забезпечення церковно–державної взаємодії в системі освіти; досвід об'єднання духовних і світських ВНЗ.

2. Інституціональна структура системи православної (богословської) освіти в Україні. Показники: статистичні дані, особливості діяльності сучасних духовних шкіл, історичний екскурс і Європейський досвід, моделі богословської освіти.

3. Православна богословська освіта (духовні ВНЗ) і теологічна освіта (світські ВНЗ): діалог і конфронтація. Показники: конфесійність теології, богослов'я як напрям науки, можливості підготовки богословів у світських ВНЗ, правові і юридичні аспекти теологічної освіти, російський і європейський досвід.

4. Реформування системи богословської освіти. Показники: запровадження Болонської системи, якість богословської освіти, увага до церковних досліджень, впровадження новітніх технологій в освітній процес, дистанційне навчання, підвищення матеріально–технічної бази, кадрове забезпечення.

5. Місія духовної освіти. Показники: підготовка священнослужителів і пастирів, проблема виховної роботи і церковних послухів в духовних школах, пріоритет виховання і формування духовної особистості.

На рис. 2 представлені кількісні показники (%) виділених категорій у всьому масиві опрацьованих матеріалів (в одному тексті може зустрічатися декілька категорій).

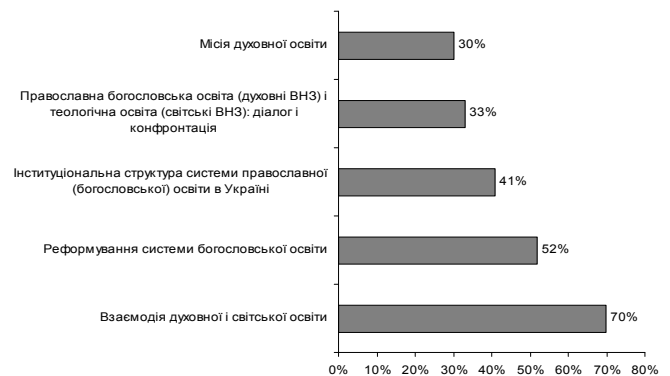

Рис. 2. Результати контент–аналізу

Отже, на основі результатів контент–аналізу матеріалів з теми “Православна освіта” можна зробити наступні висновки.

1. Найбільший показник в опрацьованих матеріалах має тематика, присвячена взаємодії духовної і світської освіти, причому більшість матеріалів пов'язані із проблемою визнання дипломів і наукових ступенів вищих духовних навчальних закладів. Це питання викликає певні проблеми: по–перше, є протиріччя на законодавчому рівні (церква відділена від держави), і, по–друге це створює міжконфесійну напругу (визнання дипломів тільки ВНЗ християнських церков порушує принцип свободи совісті і рівності усіх релігійних організацій).

Особливо це стосується намагання УПЦ МП зайняти привілейоване положення і заручитися підтримкою держави на законодавчому рівні.

2. Досить значний показник, пов'язаний із реформуванням богословської (православної) освіти (впровадження Болонського процесу, кадрове забезпечення, інноваційні технології навчання), що з одного боку, наближає богословську освіту до світових і європейських освітніх стандартів, а з іншого, поглиблює секуляризацію церковно-релігійного середовища, втрачаючи насамперед духовну складову підготовки священнослужителів.

3. Слід відзначити невеликий показник за категорією “Місія духовної освіти”, що також вказує на посилення процесу секуляризації церковно-релігійного середовища. Хоча матеріали УПЦ КП більш за все спрямовані на питання виховної роботи в духовних ВНЗ, приділяючи більше уваги духовній складовій богословської освіти.

Список використаних джерел

1. Бедь В., прот. Проблеми розвитку богословської освіти в духовних навчальних закладах Української Православної Церкви в умовах запровадження Болонського процесу в освітньому просторі України / В. Бедь // Доповідь на пленарному засіданні перших Покровських міжнародних просвітницьких читаннях (16 жовтня 2007 року, м. Київ). – 11 с.

2. Добренков В. И. Методы социологического исследования : учебник / Добренков В. И., Кравченко В. И. – М. : ИНФРА–М, 2006. – 768 с.

3. Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи // Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки: Колект. монографія / за ред. В. О. Балуха / Лагодич М. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010 – С. 229–246.

4. Концепція вищої духовної освіти Української Православної церкви [Електронний ресурс] / Українська Православна Церква. – Режим доступу до журн. : <http://orthodox.org.ua/article/>.

5. Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканіч) Принципи розвитку православної богословської освіти в Україні на сучасному етапі // Доповідь на конференції “Богослов'я в Україні: організаційний та освітньо-науковий контекст” (Київ, 2–3 квітня 2013) [Електронний ресурс] / Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканіч). – Режим доступу до журн. : <http://mitropolia.kiev.ua/principi-rozvitku-pravoslavnoi-osvity/>.

References

1. Bed V., prot. Problemy rozvytku bohoslavskoj osvity v duchovnyh navchalnyh zakladach Ukrajinsojij Pravoslavnojij Cerkvy v umovach zaprovadzhenja Bolonskoho procesu v osvithnomu prostori Ukrajinu (Problems of development of theological education in religious schools Ukrainian Orthodox Church under introduction of the Bologna process in the educational space Ukraine) / V. Bed. // Dopovid na plenarnomu zasidanni pershyh Pokrovskyh mizhnarodnyh prosvitnyckych chytannach (16 zhovtna 2007 roku, m. Kyev). – 11 s.

2. Dobrenkov V. I. Metody sociologicheskogo issledovanija: Uchebnik (Methods of sociological research: Tutorial) / Dobrenkov V. I., Kravchenko V. I. – M. : Infra–M, 2006. – 768 s.

3. Lagodich M. Duchovna osvita v Ukrajinі: suchasny stan i perspektivy (Theological education in Ukraine: Current State and Prospects) // Aktualni pytanna religijeznavchoj ta bohoslavskoj dumky: Kolekt. Monohrafia / Za red. V. O. Balucha / Lahodych M. – Chernivci: Tcherniveckij nac. un-t, 2010. – S. 229–246.

4. Konceptia vyschoj duchovnoj osvity Ukrajinsojij Pravoslavnojij cerkvy (The concept of higher theological education Ukrainian Orthodox Church) [Elektronnyj resurs] / Ukrajinaska Pravoslavna Cerkva. – Rezhym dostupu do zhurn. : <http://orthodox.org.ua/article/>.

5. Mytropolit Boryspolskij Antonij (I. Pakanich) Prynecyru rozvytku pravoslavnoj bohoslavskoj osvity v Ukrajinі na sutchasnomu etapi (Principles of Orthodox theological education in Ukraine today) // Dopovid na konferencii “Bohoslovja v Ukrajinі: organizacijnyj ta osvithno-naukovyj kontekst” (Kyev, 2–3 kvitna 2013) [Elektronnyj resurs] / Mytropolit Antonij (I. Pakanich). – Rezhym dostupu do zhurn. : <http://mitropolia.kiev.ua/principi-rozvitku-pravoslavnoi-osvity/>.

Popovych V. M., Ph.D., assistant professor of “Social Work”, Zaporizhzhya National Technical University (Ukraine, Zaporozhye), popovic.vasil@rambler.ru

Orthodox theological education in Ukraine, the analysis of current problems

In this research there have been considered some organizational and institutional aspects of the orthodox theological education in Ukraine. Here are derived the results of the content-analysis of scientific materials of key Ukrainian specialists in religious studies, articles, official reports, interviews with priests and leaders of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow and of the Kyiv patriarchates (UOCh of MP and UOCh of KP).

Keywords: religious education, orthodox education, orthodox-religious (spiritual) education, content-analysis.

Попович В. М., кандидат философских наук, доцент кафедры “Социальной работы”, Запорожский Национальный Технический Университет (Украина, Запорожье), popovic.vasil@rambler.ru

Православное духовное (богословское) образование в Украине: анализ современных проблем

Рассмотрены организационные и институциональные аспекты православного духовного (богословского) образования в Украине. Приведены результаты контент-анализа научных материалов ведущих украинских религиоведов, статей, официальных сообщений, интервью священнослужителей и руководителей Украинской Православной Церкви Московского и Киевского патриархатов (УПЦ МП и УПЦ КП).

Ключевые слова: богословское образование, православное образование, православное богословское (духовное) образование, контент-анализ.

* * *

УДК 930.85

Сазонов Д. И.
протоиерей, кандидат богословия, докторант,
Общecerковная аспирантура и докторантура
им. святых Кирилла и Мефодия
(Россия, Москва), sazonow63@mail.ru

Последствия реформы приходского управления, принятой на Поместном соборе 1961 года, как культурологической трагедии России

В результате давления государства Церковь в 1961 году вынуждена была пойти на реформу, целью которой отстранение настоятеля от управлением приходом. В результате антирелигиозной кампании закрывались храмы и монастыри, чем был нанесен непоправимый ущерб не только историческому наследию России, но ее этнографическому стержню – деревне. Несмотря на гонения, Церковь выстояла и на Поместном соборе 1988 года был принят Устав, по которому управление возвращалось в церковные структуры и благодаря которому стал возможен новый тип взаимоотношений Церкви и государства.

Ключевые слова: церковь, реформа приходского управления, государство, Поместный собор, гонения, верующие.

(статья друкється мовою оригіналу)

Последствия реформы приходского управления 1961 года проходили с учетом выводов, сделанных в предыдущих церковных компаниях. Но одна черта объединяет их всех – власть стремилась уничтожить Церковь руками самих церковников: “Для того, чтобы не вызвать каких-либо осложнений между церковью и государством, многие мероприятия проводить церковными руками [1, с. 244].

Проводилась реформа под предлогом восстановления законодательного постановления ВЦИК и НК РСФСР 1929 года “О религиозных объединениях”, которое устраняло священнослужителей как лиц, лишенных избирательных прав от участия в хозяйственных делах религиозных общин. Но с принятием в 1936 году Конституции СССР, восстановившей права гражданства священнослужителей с предоставлением всем гражданам одинаковых прав, возникло противоречие, при котором права верующих игнорировались [19, с. 159]. Так,